

38e jaargang nr 4 - december 2009

Pro Ministerio

In deze uitgave

**De stèle van Jhwh
in Egypte.**

De grote hoop

**Aantekeningen bij
de erfzonde**

Inhoud

Van de voorzitter	3
Van de redactie	4
De stèle van Jhwh in Egypte	5
De grote hoop	10
Van de universiteit	11
Een heerlijk leven als dorpspredikant	14
Aantekeningen bij de leer van de erfzonde	16
Barnabas (2)	20

Een goede oude dag?

In deze tijd kun je daar wel een vraagteken bij zetten. Wat is goed op je oude dag? Dat je nog lekker door mag werken? Of dat je genoeg financiële middelen hebt om te genieten van dingen waar je voorheen door de drukte niet aan toe kwam. Hoe zit dat met ons, predikanten?

Maatschappelijk gezien is er een vreemde beweging aan de gang. Aan de ene kant wil iedereen een werknemer die jong en dynamisch is en die op z'n 25^e al de wereld aan ervaring heeft. Het beeld is dat je na je 55^e eigenlijk niet meer zo erg productief bent. Aan de andere kant wordt er gesproken over de verhoging van de AOW-leeftijd. Ouderen stralen vitaliteit uit en zijn economisch een interessante groep.

Hoe kijken wij uit naar ons emeritaat? Persoonlijk ben ik daar niet zo mee bezig. Maar als bestuur zijn wij wel met die zaken bezig. Want zoals jullie weten is er heel wat veranderd bij de VSE en zullen er in de komende tijd nog wel wat bewegingen zijn. En zo kan de vraag wel eens aan de orde komen of er wel gezorgd wordt voor een goede oude dag.

Ik formuleer het expres zo: er wel gezorgd wordt... In alle gesprekken die ik de laatste tijd heb gevoerd over emeritering komt bij mij een beeld naar boven dat zowel predikanten als kerken zich zo opstellen. Er is een passieve hou-

ding. Beiden weten lang niet altijd hoe de zaken precies in elkaar steken. Emeritering is een zaak van een aantal deskundigen in onze kerken. De belanghebbenden – en dat zijn naar art 13 KO de kerken en wij – volgen eerder dan dat ze het geheel zich eigen maken.

Er is dus een taak voor ons als PV/christennetwerk|gmv in het kader van de belangenbehartiging voor en de informatie aan de leden. Tegelijk dienen kerken zichzelf verantwoordelijk te weten voor de zorg voor een goede oude dag voor hun predikanten. Maar dat kan niet zonder dat predikanten zelf zich ook betrokken weten bij en zich op de hoogte stellen van hun oudedagvoorziening.

Een goede oude dag? Ik beseft dat we in ons bezig zijn voor een goede emeritering ons niet verzekeren van een goed leven. Goed zorgen voor is altijd een bezig zijn in afhankelijkheid van onze goede God. Dat neemt echter niet weg dat we wel goed moeten zorgen voor. Dat is iets waartoe de kerken zich verplicht hebben en waar wij ons voor willen inzetten.

Roelof Tigelaar

Voor u ligt een stevig nummer van PM. Stevig vooral van inhoud: een nummer om voor te gaan zitten. Er staan drie theologische artikelen in. Het hoofdartikel is geschreven door Csaba Balogh. Hij is onlangs gepromoveerd aan de Theologische Universiteit op een proefschrift op het gebied van het Oude Testament. De profetische tekst heeft een betekenis op het moment dat die is ontstaan. Maar hij krijgt binnen de context van het profetisch boek, dat meestal van later datum is dan de profetische uitspraak zelf, opnieuw betekenis. Csaba laat daarmee zien hoe woorden van God in nieuwe historische context nieuwe betekenis krijgen. Daarin zit ook een stimulerende kant voor ons predikantswerk.

Verder vindt u een samenvatting van een afstudeerscriptie van Jan van Houwelingen. Hij hoopt binnenkort een van onze collega's te worden. Zijn scriptie gaat over de verhouding tussen de kerk en de cultuur waarin we leven. Kuyper en Hauerwas komen naar voren, maar de lijnen worden ook doorgetrokken naar onze eigen tijd.

Piet Houtman heeft een aantal artikelen geschreven in De Reformatie over de erfzonde. In dit nummer geeft hij voor ons een verdieping van deze bijdrage. Hij laat ons zien welke bronnen hij voor zijn eigen denken gebruikte.

Daarnaast vindt u een interview met Dean Anderson, een collega die oorspronkelijk uit Nieuw Zeeland komt. En u vindt de gebruikelijke column van Ruud ter Beek. In zijn inhoudelijke column geeft Marten de Vries ons inzicht in het evangelie van Barnabas en in de manier waarop dat functioneert in de islam.

De deadline voor het volgende nummer is op 21 december. Kopij is welkom. Als u een bijdrage wilt leveren, is het verstandig eerst contact te zoeken met de redactie. In de nieuwe opzet van ons blad zijn we veel meer dan voorheen gebonden aan woordaantallen.

Wij wensen u veel leesplezier.

Albert Balk

De stèle van Jhwh in Egypte

De profetieën in Jesaja 18-20 over Egypte en Koesj

In dit hoofdartikel laten we Csaba Balogh aan het woord die op 11 september 2009 aan de Theologische Universiteit in Kampen promoveerde. Hij geeft ons inzicht in het onderzoek dat hij de afgelopen jaren verricht heeft. Het proefschrift wordt in een handelseditie gepubliceerd, maar het is nu reeds online in te zien via de Bibliotheek van de Theologische Universiteit.

In een bijzondere tekst van de Bijbel, Jesaja 19:24-25, wordt er een opmerkelijke bewering gedaan over Israël. "Israël de derde zal zijn naast Egypte en Assyrië, een zegen in het midden van de aarde, die de Heer van de hemelse machten zal zegenen met de woorden: Gezegend is mijn volk, Egypte, en Assyrië, werk van mijn handen, en Israël, mijn erfdeel." Israël wordt hier als derde genoemd naast Egypte en Assyrië, de twee grote machten van die tijd. Egypte is "mijn volk", c.q. het volk van JHWH. Assyrië is het werk van de handen van Israëls God. Enkele verzen hiervoor staat ook dat Egypte de taal van Kanaän, dat wil zeggen die van Israel en Juda, zal leren spreken, en bij hun God zal zweren, voor hem in zijn eigen land een altaar zal bouwen om hem daar offers te brengen.

Godsdiensthistorici menen dat de tijdgeest van Jesaja door het idee van een geprovincialiseerd god geïmpregneerd is. Dat betekent dat de goden aan steden en landen verbonden en daar geëerd zijn. Dat is hun machts- en invloedssfeer. Deze ideologie was niet onbekend onder degenen aan wie de Bijbel is geschreven. Soms wordt er zelfs beweerd dat een Bijbelse figuur zoals Jefta hier zelf een aanhanger van was (Richt. 11:24). Jona schijnt ook moeite te hebben gehad met een God, die zijn hart niet alleen opent voor Israel maar ook voor de vreemde stad Nineve. Voor hem, - of eerder: de geadresseerden van zijn boek die met het beeld van een 'provinciaal god' zijn opgegroeid - was het moeilijk te aanvaarden dat God ook Nineve, niet alleen Jeruzalem, "zijn stad" kan noemen (Jona 3:3);

Csaba Balogh

dat de wereld ook een wereld van God is, vol van zijn heerlijkheid (Jes. 6:3), een *theatrum gloriae Dei* (Calvijn). Ook in de tijd van Jesaja waren er mensen die dachten dat de God van Israël alleen een nationale god was van een kleine landstreek vlak bij de Middellandse Zee, een streek waarvan de grenzen met de verbreiding van de Nieuw Assyrische rijk met de dag kleiner werden. De profeten van de ballingschap heeft het ook veel moeite gekost om het volk van JHWH ervan te overtuigen dat het *kavod*, 'de heerlijkheid' niet met de tempel van Jeruzalem ten onder is gegaan, maar dat de ballingschap een nieuwe mogelijkheid heeft verschaft om Gods heil tot aan het einde van de aarde te verkondigen (Jes. 49:6).

Ook al verschijnt Israël in het Oude Testament als het uitverkoren volk van God, de Bijbel verliest de volken nooit uit het zicht. Dat moet ook niet, want heilig volk zijn en een koninkrijk van priesters worden (Ex 19:6), heeft alleen zin in de context waar Israël als priester zijn roeping in verband met de vreemde volken beleeft. Als je zo de profetenboeken gaat benaderen dan is het ook vanzelfsprekend dat niet-Israëlitische naties vaak het onderwerp van profetische uitspraken vormen. Inderdaad, deze profetieën achtte men zo belangrijk dat zij binnen profetenboeken vaak tot grote zelfstandige *literaire*

composities zijn geworden, zoals dat te zien is in de boeken van Jesaja, Jeremia, Ezechiël, Amos en Sefanja. Een aanzienlijk deel van deze profetenboeken is gevormd door volkenprofetieën.

Volkenprofetieën

Als men het ontstaan van een collectie van profetieën tegen vreemde volken kan begrijpen, kan ons dat verder helpen om de literaire vorming van een profetisch boek beter in beeld te krijgen. De vaststelling dat zulke collecties van volkenprofetieën in meerdere profetenboeken voorkomen, helpt ons de literaire geschiedenis van een bepaald Bijbelboek in een bredere context te plaatsen. Wanneer men deze collecties van volkenprofetieën van dichterbij bekijkt, valt het op dat die uit teksten bestaan die zijn ontstaan onder heel verschillende historische omstandigheden. Toch worden deze profetieën niet zomaar naast elkaar gezet. De gene die deze teksten verzamelde, hanteerde specifieke literaire motieven en theologische concepten. Het boek van Amos noemt bijvoorbeeld zeven volken rondom Israël, het volk van JHWH (Am. 1-2). Het getal zeven is als het ware een symbool voor alle volken rondom Israël, elke keer met één 'overtreding', waartegenover God de zeven misdaden van zijn uitverkoren volk in de weegschaal gaat leggen. Gods volk heeft zeven keer zoveel gezondigd als de volken

samen. De idee van de verloren gegane eigenheid van Gods eigen volk, Israël, komt in andere centrale teksten van het boek voor (Am 3:2; 6:2; 9:7). Zo ziet men dat de literaire ordening van de volkenprofetieën sterk met het ontstaan van het boek Amos als geheel verbonden is.

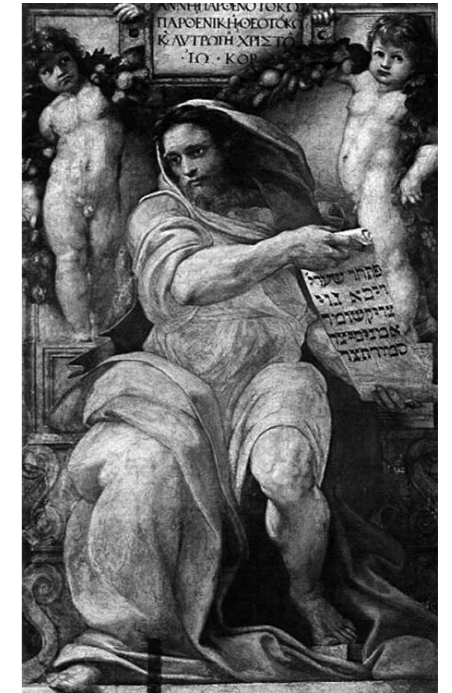
Dit betekent dat profetische teksten in hun samenhang een veel rijkere boodschap dragen, dan alleen datgene wat in de zelfstandige profetische uitspraken los van elkaar naar voren komt. De boodschap is niet alleen wat in de enkele teksten staat, maar deze teksten ontvangen nieuwe betekenis als ze in een profetisch boek opgenomen worden. Ze zijn niet alleen voor de vroegste kring van hoorders van belang, maar ook voor de latere hoorders en lezers, van wie het leven met de afsluiting van het boek op de een of andere manier verbonden was.

Jesaja 13-23

Wat is de weg die het woord van God gaat, vanaf de oorspronkelijke profetische uitspraak tot de huidige vorm die nu in het boek van de profeet te lezen is?

Door de collectie van volkenprofetieën in Jesaja 13-23 te bestuderen, ontdekken we ook beter hoe het boek Jesaja ontstaan is. Er staat een interessante opmerking in Jesaja 16:13-14 (als afsluiting van een profetie tegen Moab): "Dit is het woord, dat de Heer vroeger

over Moab gesproken heeft. Maar nu spreekt de Heer als volgt..." Zo'n tekst wekt al het idee van een voortgaande tekstuele traditie waarin nieuwe teksten met oude teksten in dialoog worden gebracht. In zijn vroegste vorm somt de collectie van Jesaja 13-23 volken op die onder de opgeheven hand van JHWH vernederd worden, een motief dat aan het begin en aan het eind (in de eerste en de laatste *massa*) herhaald wordt (Jes. 14:24-27 en 23:8-9.11). De opgeheven hand van JHWH verschijnt in vlees een bloed in de geschiedenis via de Assyrische koning (Jes. 10:5vv; Jes. 14:24-27). In dit verband is het heel bijzonder te merken dat het machtsvertoon van JHWH, de God van Israël, geografisch tussen de Perzische Golf (Babylon in Jes. 13-14) en de Middellandse Zee (Tyrus en zijn eilanden in Jesaja 23) wordt gezien. Deze twee zeeën worden heel vaak genoemd in de Assyrische literatuur (Benedenzee en Bovenzee) in een context waarin de Assyrische koningen hun claim leggen op heel de aarde. Nader onderzoek van Jesaja 13-23 wekt sterk de indruk dat deze collectie profetische teksten met de opgesomde volken tussen de Benedenzee en de Bovenzee als een soort stèle van JHWH was geconcipieerd, waardoor Hij als de echte grote Koning van de hele aarde voorgesteld wordt. Hij is niet de territoriale en nationale god van een kleine vazalstaat; hij

De profeet Jesaja, Rafaël (1483-1520)

is de Koning van heel de aarde die op een bepaald moment via Assyrië zijn macht uitoefent. Een verwijzing naar een 'stèle van J^{HWH}' in Jesaja 19:19 (zo vertaal ik *matseva ljhwh* in deze vers) maakt duidelijk dat de Israëlitische schrijvers zich van de inhoud en functie van zulke monumenten bewust waren.

Jesaja 18 tot 20

Een kleiner gedeelte waarop deze studie zich concentreert, zijn de profetieën gericht aan Egypte en Koesj, de zuidelijke zwarte buur van Egypte. In de tijd van de profeet Jesaja en kort daarna heersden de Koesjieten over het geheel Nijldal en probeerden tegen de Assyriërs een sterk front te vormen. Israëlitische en Judese koningen hebben hun leven vaak met Koesj en Egypte verbonden om zich van het juk van Assyrië te bevrijden. Israël kostte dat zijn bestaan in 721, Juda is in 701 op het nippertje verlost.

Het is interessant te zien hoe de betekenis van de profetieën in Jesaja 18-20 vanaf het eerste stadium tot aan de laatste literaire vorm varieert. Jesaja 18 doet een uitspraak over het lot van de Koesjieten en Egyptenaren, en is oorspronkelijk waarschijnlijk voor het hof van koning Hizkia bedoeld, dat in verband met de grote opstand tussen 705-701 om de hulp van Egypte en Koesj had gevraagd. Maar ondanks zijn thematiek is Jesaja 18 toch niet aan de *massa' mitsraim*,

de verzameling van profetieën over Egypte, toegevoegd (Jes. 19-20). Dit hoofdstuk maakt deel uit van de profetieën gericht aan Damascus en het noordelijke rijk Israël. Dit betekent dat in een later stadium degene die Jesaja 18 op zijn huidige plaats zette, deze tekst als een profetie in verband met het noordelijke rijk (en niet het zuidelijke Juda) liet interpreteren. Jesaja 18 lijkt als een verklaring te worden gebruikt voor de ineenstorting van Israël door het feit dat ze bij Egyptenaren en niet bij J^{HWH} hun hulp gingen zoeken (vgl. 2 Kon. 17:4). Er is dus een subtiel verschil te zien in de strekking van de oorspronkelijke profetische uitspraak en de literaire context waarin die nu staat.

Een ander voorbeeld is Jesaja 20. Deze narratieve tekst die een symbolische handeling van de profeet Jesaja beschrijft (hij loopt naakt en barvoets rond), doet een uitspraak over het lot van Juda dat bij Egypte en Koesj toevlucht zocht. De tekst in zijn huidige vorm is dus – ondanks zijn invoeging in de *massa' mitsraim* – niet zozeer op Egypte of Koesj, maar eerder op Juda gericht. Ik heb een poging gedaan om aan te tonen dat, hoewel deze narratieve tekst op Jesajaans gedachtegoed teruggaat (vgl. Jes. 20:5-6 met 10:3-4), hij (samen met de verhalen in Jes. 36-37) in de tijd van de laatste Judese koningen, Jojakim, Jojakim

en Sedekia ontstaan is. Net zoals koning Hizkia in de tijd van Jesaja, in de 8ste eeuw, zochten deze Judese koningen honderd jaar later ook hun toevlucht bij Egypte. Jeremia 26:18-19 lijkt erop te wijzen dat profetische uitspraken uit Jesaja's tijd een eeuw later met evenveel kracht en autoriteit binnen een nieuwe historische context werden toegepast. Maar doordat Jesaja 20 nu tussen de uitspraken over Egypte te lezen is, kan die ook als een tekst worden verstaan die over het lot van de Egyptenaren en Koesjieten handelt, en als zodanig een illustratie en bekrachtiging biedt voor de legitimiteit van de eerdere profetieën van Jesaja. In een ander opzicht is Jesaja 20 vooral door de verzen 5 en 6 ook met een editie van het geheel van het boek Jesaja verbonden, waarin de komst van de dag van de Heer, de vernedering van alle grootheid en glorie en de verheerlijking van de God van Israël alleen, centraal staat.

Conclusie

De profetieën over de volken in Jesaja 13-23 geven een breed kader waarin de vorming van de tekst van de profetie vanaf zijn oorspronkelijke historische vorm tot diens laatste literaire gestalte kan worden gevolgd. Daardoor krijgen wij een kleurrijk en dynamisch beeld over het ontstaan van de profetenboeken. Door de geschiedenis van de profetische uitspraak van Jesaja enkele eeuwen te volgen en

de tekst met zijn nageschiedenis te leren kennen en te waarderen krijgt ook de christelijke prediking, het opnieuw toepassen van Bijbelteksten, een nieuwe legitimatie. Die staat immers in dezelfde lijn van de traditie. Niet alleen de Bijbel is *verbum Dei*, maar ook de *predicatio verbi Dei est verbum Dei*, zoals dat door §1 van de Helvetica Confessio Posterior van Heinrich Bullinger wordt geformuleerd. Daarmee wil ik niet het gezag van de Bijbel onderwaarden; nee, ik probeer meer waarde aan de preek toe te kennen die tot ons, mensen van vandaag, door het werk van de Heilige Geest met goddelijke autoriteit wil blijven spreken.